

Часавыя вымярэнні паэзіі Васіля Зуёнка (на матэрыяле пакуль не выдадзеных кніг)

Для выбітнага мастака слова Васіля Зуёнка бягучы год, як і мінулы, калі ён адзначыў васьмідзесяцігоддзе, таксама юбілейны. Паўвека таму, у 1966-м, пабачыла свет яго першая кніга “Крэсіва”, засведчыўшы з’яўленне новай зоркі ў слаўнай пісьменніцкай плеядзе, што пазней назавуць філалагічным пакаленнем. Лірычны зборнік выяўляў несумненны талент, арыгінальнасць светаўспрыняцця яшчэ маладога аўтара і ўжо сфарміраваную манеру пісьма. Наступныя кнігі толькі замацоўвалі ўражанне пра В. Зуёнка як пра неардынарнага і самабытнага творцу. І сёння Васіля Васільевіча не пакідае паэтычнае патэнненне. На жаль, выдавецкая практыка не паспявае за актыўным творчым працэсам: вершы, напісаныя ў XXI-м стагоддзі, за рэдкім выключэннем часопісных публікацый, пакуль яшчэ не вядомыя чытачу (а больш чым за пятнаццаць год новага веку іх назбіралася на некалькі ўнушальных тамоў!). Адсутнасць кніг, аднак, не адмяняе факта існавання паэзіі, якая ілюструе новы этап творчасці сучаснага класіка, многае расказвае пра асобу аўтара пра час і пра эпоху.

У лірыцы 2000-х гадоў В. Зуёнак шмат увагі надае мастацкаму даследаванню такой складанай і няўлоўнай катэгорыі, як час. Сталы чалавек і вопытны майстра падсумоўвае зробленае за паўстагоддзя, яшчэ больш засяроджваючыся на традыцыйных для яго паэзіі “вечных” пытаннях, што не ўяўляецца магчымым без апеляцыі да паняцця час. Катэгорыя часу неаддзельная ад іншай базавай філасофскай катэгорыі – прастора. (Заснавальнік феноменалогіі прасторы і часу ў літаратуразнаўстве М.М. Бахцін прапанаваў для гэтага дваадзінства спецыяльны тэрмін “хранатоп”.) Сфармуляваны ў вершы “Не адолець смерці тугу...” паэтычны тэзіс – “А час без прасторы – пусты, / Як прастора без часу – мёртвая...” – знаходзіць пацвярджэнне ў вялікім корпусе лірычных тэкстаў. Прасторава-часавы кантынент паэзіі В. Зуёнка адмысловы. Лірычнаму герою побач з моцнай эмацыйнай прывязанасцю да мясцін маленства ўласціва глабальнае самаадчуванне сябе як часцінкі сусвету. Таму прасторавыя маркеры не зводзяцца толькі да зямной тапанімікі (найбольш прадстаўнічая трыяда Нача – Мачулішча – Халопенічы), а пашыраюцца за кошт касмічнай сферы. Каардынатамі касмічнай прасторы ў лірыцы выступаюць зоркі, планеты, іх арбіты, галактыкі, Млечны шлях. Прычым актуалізацыя тых ці іншых элементаў сусвету залежыць ад мастацкай задачы. Напрыклад, у вершах “Душа” і “Над вячэрняй гарадской смугой...” паўстае вобраз планеты Марс, семантыка якога ўбірае замацаванае ў еўрапейскай культуры ўспрыняцце: “Бог вайны – злавесна вестку шле” (“Над вячэрняй гарадской смугой...”). У спалучэнні з вобразам вечара гэта стварае своесаблівую эмацыйную атмасферу, перадае неспакой і ўстрывожанасць лірычнага героя не толькі ў канкрэтны

момант сузірання прыроднай з’явы (неба на захадзе сонца), але і ў больш шырокім сэнсе: трывога за лёс чалавецтва, заўтрашні дзень (як і ў вершы “Душа”).

Традыцыйна творы В. Зуёнка адпавядаюць класічнай міфалагічнай схеме: хаосу і разбурэнню супрацьстаіць гармонія і ўладкаванасць. У вершы “Над вячэрняй гарадской смугой...” функцыя гарманізацыі належыць яшчэ аднаму касмічнаму аб’екту – вобразу месяца: “Ды ўзнямаўся месяц да нябёс – / І абліччам з вышыні яснеў. / І душу зямлі крываваы лёс / Абмінаў у летаргічным сне...”. Паказальна таксама, што ў мастацкай сістэме згаданых твораў канцэптэуальнае значэнне мае вобраз души, якая паўстае натуральным элементам бясконцых прасторы і часу. Катэгорыю часу паэт разумее неадназначна, прызначы суіснаванне дзвюх узаемавыключных характарыстык – канечнасці і бясконцасці: “Прастора – маё жыццё / У часе маім кароткім. / Хацелі б, ды больш не дасцё / Вы мне, – ні нашчадкі, ні прадкі. / Бясконцасць – яна для ўсіх, / А кожнаму паасобку / Вечнасць – як ускалых / Дыхання ў хадзе таропкай” (“Прастора – маё жыццё...”).

У многіх творах мяжы тысячагоддзяў узнікае апазіцыя “час – вечнасць”, першы складнік якой суадносіцца з фізічным існаваннем чалавека, другі нярэдка атаясамліваецца з паняццем “смерць”: “смерць – гэта вечнасць” (“Скупая”), “смерць – як вечнасці запас” (“Зерне”), “смерць – гэта і ёсць вечнасць”, “вечнасць – гэта і ёсць смерць” (“Смерць – гэта і ёсць вечнасць...”), “Смерць разрывае прастору. ... / Ад вечнасці не адгародзішся” (“Свет калапсуецца ў вечнасць...”). У гэтай сувязі можна гаварыць пра рэалізацыю ў паэтычным свеце В. Зуёнка т.зв. мадэлі нулявога мастацкага часу, якую вылучаюць некаторыя літаратуразнаўцы, называючы яе нерухомай, вечнай, у якой паняцці час і прастора страчваюць сэнс. “Нулявы час” мае дачыненне найперш да твораў, дзе аўтар спрабуе зазірнуць у нябыт: “Пытаешся ў жыцця: дзе ў вечнасць дзверы... – / “Не знаю, – кажа, – разам крыж нясём...” / Нікому Бог той тайны не даверыў, – / Спытайся ў смерці: гэта знае ўсё...” (“Пытаешся ў жыцця...”).

Іншы элемент апазіцыі – “час” – звязваецца з працягласцю жыцця, у некаторых выпадках нават прыраўноўваецца да чалавека: “За часам не вернешся наўздагон, – / Час – ён двайнік наш сустрэчны. / Час – гэта я, гэта ты, гэта ён, / А ўсё, што без нас, – гэта вечнасць...” (“І хто намаліўся, і хто нагршыў...”). Набліжэнне непазбежнага фіналу абумоўлівае ўзнікненне вобраза часу, жорсткага ў адносінах да людзей: “А час грызе, грызе гадоў скарынку – / І мізарнее з кожным днём запас, – / Які няўмольны і бяздушны час: / Ні здрады, ні спагады, ні супынку...” (“На кожную травінку...”); “Равеснікі, якіх даўно не бачыў, / Не сустракаў амаль што цэлы век, / Як на сябе, гляджу на вас – і плачу: / О страшны час! Які ты чыніш здзек!...” (“Равеснікі, якіх даўно не бачыў...”). Метафізічнае пытанне пра сутнасць часу і вечнасці даследуецца ў

многіх вершах (“Навагодняе”, “Дні”, “Калі Усявышнім ценем...”, “Праўдзівы жыццём...”, “Прастора – ты бясконцасць ці нішто?..” і інш.), нярэдка застаючыся без адказу: “Загадка: прастора і час. / Разгадка? Няное пытанне... / А што калі нас не стане? – / Якая прастора без нас? / А ў вечнасці – час які, / Калі: ні канца, ні пачатку?.. / Стаяць шкалярамі перад загадкай / Бясконцаць і вёрсты, дні і вякі...” (“Загадка: прастора і час...”).

Касмаганізм паэтычнага светабачання В. Зуёнка, успрыняцце сябе мікракосмасам у макракосмасе, абумоўлівае семантызацыю паняцця “вечнасць” як бязмежнага Сусвету. Звяртаючыся да зорак, лірычны герой верша “Душою юнай абдымаю...” заўважае: “Мільёны год з глыбінь сусветаў / Яшчэ вы будзеце свяціць, – / І верш мой, мёртвага паэта, / Да вас, пагаслых, даляціць...”. Тут выразна абазначаецца яшчэ адзін сэнс: “вечнасці” як незнікомасць паэтычнага слова. Сувязь паняццяў “паэзія” і “вечнасць” выяўляецца таксама ў вершы “Партрэт Аляксандра Блока”: “Сам у сябе пагляд, / Атрутная здань пазнання, / Самаспалення чад / І вечнасці прадчуванне”.

Абодва элементы апазіцыі нападуняцца перафарміраванымі сэнсамі: паняцце “вечнасць” атрымлівае мастацкае ўвасабленне ў вобразах смерці, сусвету, паэзіі; час можа ўспрымацца як нешта варожэе, суадносіцца з жыццём чалавека, увасабляцца ў вобразе жартаўніка і інш. Вечнасць, па В. Зуёнку, – статычная і бясконцая, час – заўсёды рухомы і канечны: “У вечнасці / Няма часу – / Яна не рухаецца / Ні назад, ні наперад, / Яна з сабою / Вечна сам-насам: / Сама для сябе / І ўлоў і нерат. / І шляху не мае – / Шлях у нас: / Прамы, / Дзе нараджэнне і смерць – / Дзве супярэчнасці. / Вечнасць вечная. / А час – / Гэта мы: / Нявечныя / Ў гэтай вечнасці...” (“У вечнасці...”). Пры гэтым разгортванне жыцця ў часе адбываецца па т.зв. лінейнай схеме, з выразна абазначаным кропкамі адліку (нараджэнне) і фіналу (смерць).

Як вядома, катэгорыі часу ў рэцэпцыі многіх культур прыпісваюцца два варыянты разгортвання – лінейны і цыклічны. Цыклічная мадэль больш ранняя, узыходзіць да архайнага светапогляду і грунтуецца на натуральных прыродных з’явах – паўтаральная змена пор году, дня і ночы. Лінейнасць звязваецца з хрысціянскім светаўспрыняццем: час мае “пачатак” і “канец”, ён аднакіраваны і неўзнаўляльны, падзеі суадносяцца або з мінулым, або сучаснасцю, або з будучыняй. У творах В. Зуёнка знаходзяць увасабленне дзве гэтыя мадэлі. Напрыклад, у вершы “Душа” спалучаюцца лінейная (праяўленасць мінулага, цяперашняга і будучыні) і цыклічная формы разгортвання часу (звязаная з пераемнасцю пакаленняў, верай пра незнікомасць чалавечай душы): “Будзе праўнук зорныя сюжэты / На касмічных выдмішчах шукаць / І не здагадаецца пры гэтым, / Хто яго наважыўся гукаць. / Падкажу – няхай сабе адзначыць: / Гэта голас-абярог імкне / Той хлапчук з душой багоў надначных, / Што падобны крышку на мяне...”. Працытаваныя радкі, якія ўяўляюць сабой так званую праспекцыю (забяганне наперад), сведчаць пра

дэфармацыю лінейнага часу, як і разгортванне мінулага ў цяперашнім (“Чую, як з магільнага пагорка / Жытнім полем шэпчуць галасы, – / А пра што ў дзядоў ідзе гаворка, / Я не знаю, і не знае сын”). Ускладненасць часавай мадэлі, сінтэз лінейнасці і цыклічнасці выступаюць тут прыватнай праявай зуёнкаўскага складанага метаду пазнання свету – своеасаблівага касмаганізму, калі быццё ўспрымаецца ва ўсёй неадзначнасці і складанасці, першасна-пачуццёвая, амаль паганская рэцэпцыя неаддзельная ад рэлігійнай і навуковай.

Літаратура дастаткова вольна абыходзіцца з катогорыяй тэмпаральнасці – адной з уласцівасцей мастацкага часу з’яўляецца яго ўмоўнасць. У паэзіі XXI стагоддзя В. Зуёнак нярэдка з аб’ектыўнага часу пераносіцца ў мінулае. Дэфармацыі лінейнай схемы шляхам рэтраспекцый рэалізуюцца ў вершах “Незваротнае”, “Развітанне з вальсам” і інш. “Лета зялёна хмаркай плыве, / Сцэле муруг пад калядны настольнік. / З Богам у згодзе дзяцінства жыве, / І не памрэ яшчэ тата ніколі. <...> / Мама не стала ўдавою яшчэ... / Мама-заступніца, мама жывая... / ...Тысячагоддзяў сустрэчу сячэ / Сёння дарога мая крыжавая” (“Незваротнае”). Актуалізуецца і такая асаблівасць мастацкага часу, у вялікай ступені ўласцівая лірыцы, як дыскрэтнасць перарывістасць. Лірычны герой шэрагу тэкстаў існуе як бы ў розных часавых вымярэннях і, адпаведна, паўстае адразу ў дзвюх іпастасях – дарослы і дзіця (вершы “Толькі дзяцінства...”, “Конь маленства начлежным іржаннем...”, “Май, не пакінуўшы слядоў...”, “Прышласць тоіцца мудрым сфінксам...”, “А ці гэта прыснілася мне...”). Для абазначэння прыватнасці да розных храналагічных адрэзкаў і абумоўленай гэтым душэўнай раздвоенасці ў адным з вершаў аўтар выкарыстоўвае адмысловы трапны вобраз: “хлапчук з сівою галавой”. Дзяцінства заўсёды ідэалізуецца, з адлегласці бачыцца бесклапотным і шчаслівым, эмацыйна сілкуе і супакойвае: “Калі час да сценкі прыцісне, / Спосаб ёсць пазбыцца жуды: / Азірніцеся на дзяцінства – / І глыніце жывой вады” (“Дзень грачыты – нібыта вечнасць...”). Лейтматывам шматлікіх твораў-апеляцый да мінулага выступае моцнае пачуццё настальгіі, спалучанае з усведамленнем аднакіраванасці, незваротнасці часу, як, напрыклад, у вершы “Усё яно...”: “Гукае, гукае дзяцінства, / Вяртае, вяртае дзяцінства... / Іду ўсё жыццё туды, – / Ды ў іншым кірунку сляды...”.

Да цыклічнай мадэлі маюць дачыненне лірычныя тэксты, у якіх ствараюцца вобразы пор года і часу сутак. У прыватнасці, у найноўшай лірыцы знаходзіць уважэнне традыцыйная для сусветнай літаратуры інтэрпрэтацыя вобраза вясны, якая, згодна з універсальнай аналогіяй паміж чалавечым жыццём і прыродным цыклам, суадносіцца з маладосцю (“Калісьці...”, “Прыгожая, таму што маладая...”, “Май, не пакінуўшы слядоў...”, “Самому сабе: адказ пытаннем на пытанне”, “Мінулых дзён мінулыя хвіліны...”, інш.). Прадстаўнічы ў гэтых адносінах верш “Вясну не прыдумаеш...”: “Вясну не прыдумаеш у інтэрнэце, – / Каб раптам зямля апранулася ў квецень. / Вясну не прызначыш і не замовіш, /

Вясну, як птушку ў сіло, не зловіш. / Яна прыходзіць толькі сама. / І праходзіць... Іншых няма”.

Лірычны герой твора “Фантазія гадавога чыну” паўстае дэміургам-жартаўніком, які гуляе з гадавым цыклам і стварае сваё ўласнае тэмпаральнае кола, што пачынаецца з восені, за ім ідуць лета, зіма і вясна. (Дарэчы, В. Зуёнак даволі часта выкарыстоўвае прыём гульні: у вершы “Мінулага няма...” гуляе з граматычнай формай дзеяслова “быць” (“Як зразумець: “было”, “была”, “былі”?.. / А “ёсць” і “быў”?.. – усё жыццё дваяка / Асуджаны глядзець: ты на зямлі / Пакінуты мінулае аплакаць...”); абыгрыванне слоў (“зараз” і “цяпер”, “збудзецца-не-збудзецца...”), філалагічнае смакаванне сэнсаў і іх нюансаў кладзе ў аснову вершаў “Лячу ў невымернасці часу...”, “Збудзішча”.)

Вобразы частак сутак у адпаведнасці з ідэйна-эстэтычнымі ўстаноўкамі аўтара ў розных вершах набываюць розныя сэнсы. Так, у творах грамадзянскай лірыкі паэт, выкарыстоўваючы алюзіі на купалаўскую адраджэнскую лірыку, стварае вобраз ночы, што сімвалізуе сон беларусаў: “Мой народ – непакліканы – / Ноч праспаў, спіць і ў дзень...” (“Між народаў адзначаны...”). У пачатку новага тысячагоддзя, як і ў часы Купалы, беларусы не спяшаюцца выходзіць з нацыянальнай летаргіі – В. Зуёнак абвясціў па-ранейшаму актуальную праблему беларускай інертнасці і непраўдлівасці. Нават у цёмных гадзіны ён спеліць хоць і слабую, але надзею на абуджэнне народа, якая часта разбіваецца аб рэальнасць: “А над лесам усход ружавее... / Ноч не вечная – цемра міне... / І нясуць, і нясуць снегавеі / Над крайнай нязбытнай мяне... / І наўздоўжкі, і ўпоперак ходзіць / За сцяноў зазейная ноч. / Гул – як плач аб заснуўшым народзе, / Непрабудным, адчужаным наўзбоч...” (“А над лесам усход ружавее...”).

У іншых выпадках ён выступае сінонімам небыцця, вечнага сну, з якім заканчваецца зямное існаванне (“Як Сцікс, калі пачнуць перапраўляць...”). Ноч у **прасторавы-часавы сьвеце** В. Зуёнка – гэта і перыяд супакаення, судачынення з космасам, мыслення ва ўнісон з прыродай: “А ноччу – далёка засвецяцца зоры, / А я – быццам чобач, ля самых асноў. / І ўсё тады мовай знаёмай гаворыць – / Усё разумець, не знаючы слоў...” (“Сонечны дзень расхінае пакровы...”). Лірычны герой паўстае мудрацом і мысліцелем, які дзеліцца геніяльнымі ў сваёй простасці назіраннямі: “У лугах блукае чэрвень. / Вечарэ. / Змрок ружовым хмаркам чэрніць / Падчарэўе... / Не жахайцеся, што з неба / Сонца ўпала / Альбо намі дзень пагрэбваў – / Ноч настала. / Гэта мудры час агледзін / У прыродзе. / Гэта значыць: сонца недзе – / Узыходзіць!” (“Супакаенне”).

...Шматлікія вершы XXI-га стагоддзя сведчаць пра невычарпальнасць паэтычнага натхнення, дасканае літаратурнае майстэрства В. Зуёнка, якое ў спалучэнні з прыродным дарам даюць выдатны плён.

Ёсць спадзяванне, што ў найбліжэйшым часе новыя лірычныя творы аформяцца ў выглядзе кнігі і знойдуць свайго чытача.

Ёсць упэўнасць, што паэзія В. Зуёнка ўжо знайшла шлях у вечнасць.